

УДК 347.447

С. С. Святошнюк

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

У статті висвітлюються окремі аспекти правових наслідків порушення кредитного договору. Особлива увага приділяється таким правовим наслідкам, як сплата неустойки та розірвання договору. Наводяться правові позиції Верховного Суду України з питань, що розглядаються.

Ключові слова: кредитний договір, порушення договору, правові наслідки порушення договору, розірвання договору.

Постановка проблеми. В умовах фінансової кризи в Україні, погіршення добробуту населення, численних неплатежів за укладеними кредитними договорами суттєво збільшилася кількість судових спорів, спричинених порушенням відповідних договірних зобов'язань. Все це зумовлює необхідність проведення наукових досліджень з питань, що пов'язані з правовими наслідками порушення кредитних договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з правовими наслідками порушення цивільно-правових договорів, досліджувались у наукових працях таких відомих вчених-правознавців, як: Т. В. Боднар, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, О. В. Дзера, О. С. Іоффе, І. С. Кантазарова, Н. С. Кузнєцова, І. Б. Новицький, Л. А. Лунц, В. В. Луць та ін.

Окремі аспекти проблематики виконання кредитних договорів та правових наслідків їх невиконання вивчались у наукових працях І. А. Безклубого, О. П. Подцерковного та ін. Разом з тим, комплексного дослідження правових наслідків порушення кредитного договору в юридичній літературі не здійснювалося.

Мета статті. Метою статті є визначення особливостей правових наслідків порушення кредитного договору.

Виклад основного матеріалу. У цивільному законодавстві України відсутнє визначення поняття «порушення кредитного договору», яке б охоплювало всі випадки таких порушень.

Загальне визначення поняття порушення зобов'язання закріплене у ст. 610 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), згідно з якою «порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання)» [1].

Таким чином, ЦК України виокремлює два види порушення зобов'язання: невиконання і неналежне виконання.

Традиційно у цивілістиці під невиконанням зобов'язання розуміється бездіяльність боржника, а саме: невчинення ним дій, що становлять об'єкт зобов'язальних правовідносин. Проте, як вірно зазначає Л. М. Баранова, «не завжди невиконання зобов'язання полягає у бездіяльності боржника. На практиці кредитор може не одержати виконання зобов'язання навіть при вчиненні боржником певних дій, що становлять його обов'язок» [8]. Наприклад, у разі виконання кредитного зобов'язання може статися, що позичальник сплатив визначену у договорі грошову суму, але, з незалежних від позичальника причин, гроші не поступили на рахунок кредитодавця.

Враховуючи вищезазначене, можна погодитись з думкою Л. М. Баранової, що під невиконанням зобов'язання варто розуміти «неодержання кредитором виконання обов'язку боржником» [8].

На відміну від невиконання зобов'язання, коли кредитор взагалі не отримує виконання обов'язку боржником, «при неналежному виконанні боржник виконує обов'язок, але з порушенням певних умов, які складають зміст договору, або визначених законом» [8].

Як відомо, неналежне виконання грошових зобов'язань взагалі і кредитних договорів зокрема, як правило, виражається у простроченні боржника (позичальника). Відповідно до ст. 612 ЦК України боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом [1].

Варто звернути увагу на специфіку правових наслідків прострочення кредитного договору з боку позичальника. Керуючись ст. 1050 ЦК України, кредитодавець має право вимагати дострокового виконання кредитного договору. Ця стаття ЦК України містить вказівку на те, що «якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 цього Кодексу» [1]. Як бачимо, з одного боку, зазначене положення ставить у вкрай не вигідне становище позичальника, з іншого — гарантує кредитодавцю повернення заборгованості.

Крім того, ст. 526 ЦК України закріплює, що «зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться» [1]. У разі невиконання зазначених у ЦК України вимог щодо належного виконання зобов'язання має місце порушення зобов'язання.

Належне виконання кредитного договору впливає з вимог ст. 1054 ЦК України, відповідно до якої «банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти» [1].

Так, із положень ст. 1054 ЦК України випливає, що сторонами кредитного договору є кредитодавець та позичальник, які мають певні, визначені законом, права та обов'язки, а саме: кредитодавець повинен надати грошо-

ві кошти, що визначені договором, а позичальник, своєю чергою, повинен виконати зобов'язання належним чином — повернути кредит та сплатити проценти.

Крім того, відповідно до ст. 611 ЦК України, «у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди» [1].

Слід звернути увагу на те, що законом встановлені певні особливості щодо відповідальності при порушенні кредитних договорів.

Так, відповідно до ст. 625 ЦК України, «боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання» [1]. Отже, оскільки предметом кредитного договору є гроші, позичальник не може бути звільнений від відповідальності у зв'язку з неможливістю повернення суми боргу.

У сучасних умовах в Україні дуже поширеним правовим наслідком порушення кредитних зобов'язань є розірвання договору.

Поняття розірвання договору не визначене цивільним законодавством України, а в юридичній літературі під розірванням договору, як правило, розуміється припинення його дії. При цьому звертається увага на те, що зазначене поняття охоплюється більш широким поняттям «припинення договору», яке, своєю чергою, охоплюється ще ширшим поняттям «припинення зобов'язання» [11].

Розірвати можна лише частково або повністю невиконаний договір, оскільки належне виконання договору припиняє договірний процес і усуває між сторонами правовий зв'язок, який був встановлений у рамках договірних зобов'язань. Якщо зобов'язання сторін за договором виконані в повному обсязі — договір розірвати не можна [11].

За загальним правилом, згідно зі ст. 623 ЦК України, «боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторowi завдані ним збитки» [1].

Однак, оскільки предметом кредитного договору є грошові кошти, слід керуватися спеціальними законами щодо грошових зобов'язань. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»: «за прострочення платежу пеня сплачується на користь кредитора у розмірі, що встановлюється за згодою сторін, тобто за умовами кредитного договору» [2].

Згідно зі ст. 549 ЦК України, «неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання» [1].

Відповідно до ст. 624 ЦК України, «якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то вона підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків. Договором може бути встановлено обов'язок відшкодувати збитки лише в тій частині, в якій вони не по-

криті неустойкою. Договором може бути встановлено стягнення неустойки без права на відшкодування збитків або можливість за вибором кредитора стягнення неустойки чи відшкодування збитків» [1]. Як правило, за порушення кредитних зобов'язань встановлюється виключна неустойка, яка виключає можливість стягнення збитків.

На практиці виникають труднощі при вирішенні питання — як співвідносяться проценти, неустойка та збитки.

Науковці підходять по-різному до вирішення цього питання. Наприклад, В. В. Вітрянський, Л. А. Лунц вважають, що поняття «збитки», «проценти» і «неустойка» є окремими самостійними категоріями [3]. Але О. П. Подцерковний стверджує, що проценти і неустойка є формою відшкодування збитків [4, с. 271].

Як вже зазначалося, відповідно до ст. 549 ЦК України «неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання» [1]. Проценти у кредитному договорі є окремою категорією. Їх сплата є умовою виконання кредитного договору. Так, позичальник сплачує визначені у договорі проценти за користування кредитом. Водночас зазначимо, що пеня є способом забезпечення виконання зобов'язань і не може замінити плату за користування кредитом у вигляді процента.

Необхідно взяти до уваги, що на підставі аналізу статей 525, 526, 599, 611 ЦК України можна дійти висновку, що наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконане боржником, не припиняє праввідносин сторін кредитного договору, не звільняє боржника та поручителя від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання й не позбавляє кредитора права на отримання штрафних санкцій, передбачених умовами договору та ЦК України, а також сплату боржником процентів, належних кредиторі відповідно до ст. 1048 ЦК України [9].

Ще одним способом забезпечення виконання кредитних договорів, який часто використовується на практиці, є застава нерухомого майна (іпотека), тому необхідно торкнутися й питання про правові наслідки невиконання кредитного договору, забезпеченого іпотекою, зокрема — в частині реалізації права кредитора звернути стягнення на предмет іпотеки.

Верховний Суд України, розглядаючи відповідні категорії справ, звертає увагу на таке: 1) згідно зі ст. 11 Закону України «Про іпотеку» іпотекодавець (майновий поручитель) несе відповідальність перед іпотекодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання в межах вартості предмета іпотеки; 2) відповідно до ст. 17 Закону України «Про іпотеку» підставами припинення іпотеки є: припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору; реалізація предмета іпотеки; набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки; визнання іпотечного договору недійсним; знищення (втрата) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Також, згідно зі ст. 49 Закону України «Про іпотеку», якщо іпотекодержатель не скористався правом, передбаченим частиною першою цієї статті, за результатами третіх прилюдних торгів іпотека може бути припинена за рішенням суду [10].

Крім того, Закон України «Про іпотеку» є спеціальним законом щодо врегулювання відносин з приводу іпотечного майна, а положення ст. 17 цього Закону містить виключний перелік підстав припинення іпотеки, аналогічний із закріпленим у ст. 593 ЦК України. Частиною другою ст. 12 ЦК України передбачено, що нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом. Таким чином, якщо кредитор не скористався своїм правом на проведення стягнення за виконавчим листом та задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки в строки, передбачені Законом України «Про виконавче провадження», це не є підставою для припинення іпотеки [10].

Висновки. Порухення кредитного договору може проявлятися у його невиконанні або неналежному виконанні, яке найчастіше виражається у простроченні позичальника.

Оскільки предметом кредитного договору є гроші, боржник не може бути звільнений від відповідальності у зв'язку з неможливістю повернення суми боргу.

Найбільш поширеними правовими наслідками порушення кредитних зобов'язань є розірвання договору та сплата неустойки. Розірвати можна лише частково або повністю невиконаний кредитний договір, оскільки належне виконання договору припиняє договірний процес і усуває між сторонами правовий зв'язок, який був встановлений у рамках договірних зобов'язань. Якщо зобов'язання сторін за кредитним договором виконані в повному обсязі, договір розірвати не можна.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: [//zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi) (дата звернення: 5.09.2017).
2. Про відповідальність за несвочасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 11.07.2013 // Офіц. сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 1.09.2017).
3. Витрянский В. В. Проблемы арбитражно-судейской защиты гражданских прав участников имущественного оборота : автореф. дис. ... д. ю. н. М., 1996. 23 с.
4. Поддерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики. Київ: Юстініан, 2006. 426 с.
5. Иоффе О. С. Избранные труды : в 4 т. Т. 3 : Обязательственное право. СПб., 2004. 837 с.
6. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія. К. : Київський університет, 2005. 378 с.
7. Витрянский В. В. Кредитный договор: понятие, порядок заключения, исполнения. М. : Статут, 2005. 488 с.
8. Баранова Л. М. Невиконання або неналежне виконання як види порушення зобов'язання. URL: dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/.../Baranova_87.pdf. (дата звернення: 7.09.2017).
9. Проценти та штрафні санкції на заборгованість по кредиту нараховуються боржнику або поручителю і після ухвалення рішення про задоволення вимог кредитора до його фактичного виконання (ВСУ від 25 травня 2016 р. у справі № 6–157цс16). URL: http://protokol.com.ua/ru/protsenti_ta_shtrafni_sanktsii_na_zaborgovanist_po_kreditu_narahovuyutsya_borgniku/ (дата звернення: 10.09.2017).
10. Правова позиція ВСУ у справі за № 6–133цс17 (ВСУ, 22.02.2017). URL: http://protokol.com.ua/ua/vsu_ipoteka_ne_pripinyaetsya_yakshcho_kreditor_ne_skoristavsya_svoim_

pravom_na_pidstavi_rishennya_sudu_pro_zadovolennya_vimog_za_rahunok_predmeta_tsiei_ipoteki/ (дата звернення: 1.09.2017).

11. Канзафарова І. С. Підстави для зміни або розірвання договору за чинним ЦК України // Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова, 26–28 листопада 2014 року, м. Одеса / відп. ред.: І. С. Канзафарова, О. О. Нігрєєва ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса : Астропринт, 2014. С. 159–168.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2017

С. С. Святошнюк

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ НАРУШЕНИЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРА: ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Резюме

В статье освещены отдельные аспекты правовых последствий нарушения кредитного договора. Особое внимание уделено таким правовым последствиям, как уплата неустойки и расторжение договора. Проводится разграничение таких категорий, как «проценты» и «пеня». Указывается, что пеня является способом обеспечения исполнения обязательств и не может заменить плату за пользование кредитом в виде процента. Анализируются правовые позиции Верховного Суда Украины по рассматриваемым вопросам.

Ключевые слова: кредитный договор, нарушение договора, правовые последствия нарушения договора, расторжение договора.

S. S. Svyatoshnyuk

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGAL CONSEQUENCES OF VIOLATION OF CREDIT AGREEMENT: SEPARATE ASPECTS

Summary

Separate aspects of legal consequences of violation of the credit agreement are covered in the article. Special attention is paid to such consequence in law as payment of a penalty and cancellation of the contract. Differentiation of such categories as «percents» and «penalty fee» is carried out. It is specified that the penalty fee is way of ensuring performance of obligations and cannot replace a payment for use of the credit in the form of percents. Legal positions of the Supreme Court of Ukraine on such cases are analyzed.

Key words: credit agreement, breach of contract, legal consequences of violation of contract, cancellation of the contract.